

УДК 338.24.021.8

Костюкевич А. М., к.е.н., ст. викладач (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СФЕРІ ГІДРОМЕЛІОРАТИВНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Доведено потребу розроблення механізмів реформування організаційно-економічної взаємодії суб'єктів гідромеліоративного землеробства. Виявлено, що процес гідромеліоративного обслуговування базується на взаємодії двох систем-донорів. Обґрунтовано, що ефективність процесів реформування організаційно-економічних механізмів у сфері гідромеліоративного землеробства визначається швидкістю заміщення інституційних обмежень економічними вигодами для обміну.

Ключові слова: дуальна система, гідромеліоративне землеробство, організаційно-економічні механізми, інституційні обмеження, економічні вигоди для обміну.

Вступ. Більшість території України знаходиться у кліматичних зонах з недостатньою або надлишковою вологістю для вирощування сільськогосподарських культур. Тому ефективне сільськогосподарське виробництво на таких територіях можливо забезпечити лише шляхом дотримання технології регулювання водно-повітряного режиму ґрунту упродовж усього вегетаційного періоду. Цього можна досягнути за допомогою створення стійкої системи організаційно-економічної взаємодії між сільськогосподарськими виробниками та водогосподарськими організаціями.

Проте під час проведення земельної реформи в Україні відбулося розпаювання меліорованих земель без урахування вимог дотримання технологічної цілісності інженерної інфраструктури меліоративних систем. Зміна прав власності на сільськогосподарські угіддя та організаційно-правових форм сільськогосподарських виробників, поряд з виникненням технологічних труднощів обслуговування меліоративних систем, призвели до руйнування економічних відносин між сільськогосподарськими виробниками і водогосподарськими організаціями та зумовили недієвість механізмів державного регулювання у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблем реформування організаційно-економічних механізмів у водному та сільському господарстві обґрунтовують вітчизняні вчені: Голян В. М., Грановська Л. М., Даниленко А. С., Данилишин Б. М., Дорогунцов С. І. Крисанов Д. Ф., Ковшун Н. Е., Міщенко В. С., Саблук П. Т., Синякевич І. М., Хвесик М. А. та інші. Зокрема застосуванню ринкових механізмів у гідромеліорації приділена увага у працях Л. М. Грановської, В. Я. Гуменюка, механізми стимулювання інтеграції сільськогосподарських виробників на осушених землях досліджують Л. Ф. Кожушко, О. М. Мандзюк; підвищення інвестиційної привабливості гідромеліоративного землеробства розкрито у працях П. М. Скрипчука, застосування механізмів державно-приватного партнерства обґрунтовують Д. Ф. Крисанов, Л. І. Дідковська та ін.

Постановка завдання. Наявна система організаційно-економічних відносин у сфері гідромеліоративного землеробства не містить механізмів, що забезпечували б його розвиток, дотримання технології сільськогосподарського виробництва, інвестиційну привабливість галузі та сталий розвиток гідромеліоративного комплексу. Попри те, що існує багато доробок і досягнень у цій сфері, не вирішеними залишаються проблеми розроблення механізмів формування ефективної організаційно-економічної взаємодії суб'єктів гідромеліоративного землеробства.

Наукові результати. Ефективність процесів реформування організаційно-економічних механізмів у сфері гідромеліоративного землеробства залежить від збалансованості економічних вигод суб'єктів, що беруть участь у процесі сільськогосподарського виробництва на меліорованих землях, та наявності відповідної системи інституційних обмежень, за допомогою яких забезпечується необхідна стійкість процесів реформування та врегульовуються проблеми незбалансованості економічного обміну.

В основу розроблення механізмів реформування організаційно-економічної відносин суб'єктів гідромеліоративного землеробства покладено системний підхід. В результаті аналізу властивостей відкритих систем та виявлення особливостей організаційно-економічної взаємодії у сфері гідромеліоративного землеробства, процес гідромеліоративного обслуговування базується на взаємодії двох систем-донорів. Припинення взаємодії за умов відсутності альтернатив реалізації своїх економічних інтересів призводить до неможливості реалізації цілей систем. Таку систему-акцептор, що утворюється в результаті організаційно-економічної взаємодії окремих елементів систем-донорів, між якими формуються стійкі системоутворюючі зв'язки на основі емерджентних цілей, доцільно виокремити в окремий тип

дуальних систем. При формуванні особливої структури та механізму управління дуальна система може виступати каталізатором розвитку систем-донорів.

Дуальна організаційно-економічна система (як система акцептор) може бути утворена лише за умови забезпечення достатньої емерджентності цілей систем-донорів, що в результаті дозволяє сформувати стійкий та ефективний організаційно-економічний механізм управління такою системою.

Відповідно до сучасної інституційної теорії стійкість та ефективність економічних систем залежить від впливу різних інститутів [1]. Зокрема Д. Норт – один із засновників сучасної інституційної теорії – зазначає, що основне значення інститутів полягає у зменшенні невідомості шляхом встановлення стійкої структури взаємодії між суб'єктами [1].

Будь-яка система, елементи якої отримують рівнозначні вигоди від економічного обміну, є стійкою системою, і не потребує встановлення інституційних обмежень. В інших випадках для досягнення балансу вигод необхідно використовувати інституційні обмеження. Такі обмеження можуть доповнювати та заміщувати дію один одного. Наприклад, збільшення формальних інституційних впливів може компенсувати недостатність економічних вигод. Оскільки зазначені впливи мають різну інерційність, держава повинна застосовувати різні стратегії впровадження таких впливів.

Забезпечення ефективності організаційно-економічного механізму функціонування дуальної системи полягає в тому, що поряд із необхідністю забезпечення їх результативності (продуктивності) потрібно приділяти значну увагу забезпеченню їх динамічної стійкості, створюючи умови для вирівнювання економічних інтересів систем-донорів та застосовуючи інституційні обмеження, за допомогою яких зберігаються межі системи-акцептора.

Важливість інституційних впливів на ефективність діяльності дуальних систем полягає в тому, що кожна із систем-донорів з одного боку не можуть самостійно вести ефективну економічну діяльність, а з другого – їх функціонування у межах дуальної системи можливе лише за умови балансу економічних інтересів систем-донорів та побудови взаємовигідного механізму економічного обміну. Внаслідок наявності власних цілей кожної із підсистем, які досить часто є не емерджентними, виникають конфлікти інтересів, що унеможливають створення стійкої дуальної системи з надійними системоутворюючими зв'язками.

Тому держава як інститут, що має важелі впливу на кожную із

систем-донорів дуальної системи, застосовуючи формальні інституційні обмеження, може стимулювати утворення системоутворюючих зв'язків між елементами систем-донорів, створюючи середовище для вигідної економічної взаємодії елементів системи-акцептора. Наприклад, для того, щоб водогосподарська організація (управління водного господарства) надавала якісне гідромеліоративне обслуговування сільськогосподарським виробникам, потрібно, щоб вигоди від такої діяльності корелювали з підвищенням якості обслуговування. Якщо ж такого зв'язку немає, то припускаючи, що управління водного господарства є суб'єктом раціональної економічної поведінки, воно буде обирати таку альтернативу, яка забезпечуватиме їй найбільші вигоди. Зокрема, це може проявлятися в обмеженні подачі (відведення) води з сільськогосподарських угідь у випадку відсутності негативних економічних чи адміністративних наслідків такої діяльності.

Обмежуючими факторами в такій поведінці виступають типові договори, правила [2], предмет, порядок погодження, умови розрахунків, контролю та інші, умови яких встановлюються структурами вищого рівня (в сучасній системі державного управління – Державним агентством водних ресурсів) [3], проте такі фактори створюють лише умови для існування мінімального рівня стійкості системи та не стимулюють до розвитку й ефективного досягнення її цілей. Потрібно зауважити також, що і цілі системи також є нечітко вираженими, оскільки сфера перетину інтересів елементів системи є достатньо вузькою.

Важливість інституційних впливів на ефективність діяльності дуальних систем полягає в тому, що кожна із систем-донорів з одного боку не можуть самостійно вести ефективну економічну діяльність, а з другого – їх функціонування у межах дуальної системи можливе лише за умови балансу економічних інтересів систем-донорів та побудови взаємовигідного механізму економічного обміну. Внаслідок наявності власних цілей кожної із підсистем, які досить часто є не емерджентними, виникають конфлікти інтересів, що унеможливають створення стійкої дуальної системи з надійними системоутворюючими зв'язками.

Для того, щоб утворити дуальну систему, потрібно, щоб було дві системи-донори зі спільними інтересами. Чим тісніше переплітаються цілі кожної із систем (мотиви для економічного обміну), тим стійкіша система, менші формальні інституційні обмеження, що призводять до менших трансакційних витрат, як наслідок, буде вища ефективність. В умовах, коли трансакційні витрати нульові або наближені до них (взаємна вигода), інституційні обмеження не потрібні. Тому

механізм функціонування системи буде стійким, коли буде базуватися на балансі збільшення економічних вигод та зменшення інституційних впливів. Отже, динамічна стійкість (C) складається з інституційної стійкості ($I = I_f + I_n$) (екзогенної) та економічної стійкості (E) (ендогенної), яку можна ще назвати стратегічною стійкістю. Ендогенна стійкість має більший пріоритет, оскільки ендогенні зв'язки визначають структуру, а значить і характеристики системи. Для того, щоб підтримувати екзогенну стійкість, необхідно залучати зовнішні ресурси, зменшення обсягів яких впливатиме на зменшення стійкості системи.

$$C_t(f(E_t), f(I_{f(t)}), f(I_{n(t)})) \rightarrow \max, \quad (1)$$

$$\text{якщо } C_t < C_{\min(t)}, \quad (2)$$

то необхідно застосувати формальні інституційні обмеження, обсяг яких визначається залежністю:

$$I_{f(t)} = C_{\min} - (E_t + I_{n(t)}). \quad (3)$$

Проте механізм (правильність вибору такого обмеження) буде залежати від того, чи у наступному ($t+1$) періоді I_f зменшуватиметься. Якщо у кожному наступному ($t+1$) періоді I_f збільшується, то механізми державного регулювання стійкості такої системи є неефективними, оскільки взаємодія забезпечуються екзогенними факторами (примусами й обмеженнями). На основі викладеного можна стверджувати, що ефективність процесів реформування організаційно-економічних механізмів дуальних систем, що базується на динаміці економічної та інституційної стійкості, яку можна оцінити за допомогою такої моделі:

$$\left\{ \begin{array}{l} K_{C(t)} = \left(\frac{E_t}{E_{t-1}} \right) \div \left(\frac{I_t}{I_{t-1}} \right) > 1, \text{ при } E_t \cdot I_t \geq C_{\min} \\ \frac{C_t}{C_0} > 1, \end{array} \right. \quad \text{при } C_0 < C_{\min}, \quad (4)$$

де $K_{C(t)}$ – критерій ефективності процесів реформування організаційно-економічного механізму дуальної системи у поточному періоді; E_t, E_{t-1} – економічна стійкість дуальної системи відповідно у поточному і минулому роках; I_t, I_{t-1} – інституційна стійкість дуальної системи відповідно у поточному і минулому роках; C_{\min} – прийнятний рівень динамічної стійкості дуальної системи; C_t, C_0 – динамічна стійкість дуальної системи відповідно у поточному та початковому періодах.

Перше рівняння характеризує швидкість заміщення інституційних факторів стійкості економічними. За умови, що стійкість дуальної системи є прийнятною, тобто вона може достатньо довго зберігати свої межі та реалізовувати функції, спрямовані на досягнення її цілей, позитивна динаміка цього показника може відповідати різним процесам, що виникають у результаті різного поєднання складових моделі, зокрема:

- при $E_t > E_{t-1}$ і $I_t > I_{t-1}$ відбувається посилення внутрішньої (ендогенної) стійкості, що забезпечуватиме збільшення стратегічної стійкості системи, а також, зважаючи на те, що $E_t \cdot I_t \geq C_{min}$ з'являються надмірні інституційні обмеження, вплив яких на стійкість системи є не суттєвим, а отже, можуть бути зняті, якщо вони не є фактором, що спричинив $E_t > E_{t-1}$;

- при $E_t > E_{t-1}$ і $I_t = I_{t-1}$ посилення стратегічної стійкості системи відбувається в умовах незмінності інституційних обмежень, а тому в таких умовах доцільно переглянути доцільність їх збереження, оскільки стійкість набуває ендogenous характеру, а зовнішні впливи в таких умовах створюють додаткові трансакційні витрати, зменшення яких підвищить ефективність системи;

- при $E_t > E_{t-1}$ і $I_t < I_{t-1}$ відбувається заміщення інституційних факторів стійкості економічними складовими, що свідчить про ефективну державну економічну політику у сфері регулювання діяльності дуальних систем поряд з запровадженням процесів дерегуляції, що не призводять до виникнення кризових ситуацій.

Друге рівняння нерівності (4) свідчить про ефективність процесів реформування організаційно-економічних відносин систем-донорів з метою створення стійкої дуальної системи. Це рівняння можна застосовувати не лише для оцінювання ефективності програми (проекту) створення дуальної системи, а й для моніторингу результативності окремих етапів та можливості її реалізації у межах встановлених термінів. Для визначення імовірної тривалості програми реформування організаційно-економічних відносин систем-донорів з метою створення стійкої дуальної системи за умови збереження існуючих тенденцій можна скористатися залежністю

$$T_c = T_{(t-t_0)} + \frac{C_{min} - C_0}{C_t - C_0}, \quad (5)$$

де T_c – тривалість програми реформування організаційно-економічних відносин.

Цей показник можна застосовувати як на етапі розроблення

програми для прогнозування її ефективності, так і в якості індикатора ефективності процесів реформування організаційно-економічних відносин у процесі реалізації програми.

Висновки. Запропоновані науково-методичні підходи дозволять розробити механізми забезпечення ефективності організаційно-економічної взаємодії у сфері гідромеліоративного землеробства. Це призведе до покращення взаємовідносин між сільськогосподарськими виробниками та водогосподарськими організаціями, підвищить інвестиційну привабливість гідромеліоративного комплексу та поширення ринкових механізмів у цій сфері.

1. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Фонд экономической книги „Начала”, 1997. – 348 с. 2. Правила технічної експлуатації меліоративних систем : наказ Державного комітету України по водному господарстві № 285 від 25.12.01 р. 3. Положення про Державне агентство водних ресурсів України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014.

Рецензент: д.е.н., професор Савіна Н. Б. (НУВГП)

Kostiukevych A. M., Candidate of Economics, Senior Lecturer (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF MECHANISMS TO ENSURE FOR FORMATION OF EFFECTIVE ORGANIZATIONAL-ECONOMIC INTERACTION THE FIELD OF IRRIGATION AND AGRICULTURE

The need to develop mechanisms for reforming the organizational and economic interaction between the subjects of the field of irrigation and agriculture is proved. It was revealed that the process of irrigation and drainage maintenance is based on the interaction of two donor systems. It is substantiated that the efficiency of the processes of reforming the organizational and economic mechanisms in the sphere of the field of irrigation and agriculture is determined by the speed of substitution of institutional constraints by economic benefits for exchange.

Keywords: institutional and economic relations, hydro melioration, reclaimed land, dual organizational and economic system, contractual relations.

Костюкевич А. Н., к.э.н., ст. преподаватель (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗРАБОТКЕ МЕХАНИЗМОВ ФОРМИРОВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ОРГАНИЗАЦИОННО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СФЕРЕ ГИДРОМЕЛИОРАТИВНОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ

Доказана потребность разработки механизмов реформирования организационно-экономического взаимодействия субъектов гидромелиоративного земледелия. Выявлено, что процесс гидромелиоративного обслуживания базируется на взаимодействии двух систем-доноров. Обосновано, что эффективность процессов реформирования организационно-экономических механизмов в сфере гидромелиоративного земледелия определяется скоростью замещения институциональных ограничений экономическими выгодами для обмена.

Ключевые слова: дуальная система, гидромелиоративное земледелие, организационно-экономические механизмы, институциональные ограничения, экономические выгоды для обмена.
